ТАРИХЫМЫЗДА: «ОФЛАЙН» ЖҮЗЕГЕ АСҚАН «ЖЕТІ АТА ЗЕРДЕСІН», «ОНЛАЙН» ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ МҮМКІНДІГІ

Болат Болсанбек

"Тұран" университетінің профессоры

Тақырыптың мазмұнын қысқаша үш бағанада орналасқан атаулармен жеткізуге болады:

Пайда болып, жүзеге асуы	Ыдырап, біртіндеп жүзеге асу мүмкіндігінің жойылуы	«Онлайн» қалпына келтіру мүмкіндігі
Ықлым заманда, толық көшпенділікте қыстаусыз: қыста, көктемде, жазда, күзде, қазақ үйін қатар тігіп төрт түліктің қамымен жайылым қуалай жеті буын бойы қазақ үйін қатар тігіп көшіп қону, «офлайн» сыйластық, қайырымдылықта үш жұртпен өзара қыз алыспай Текті өмір сүру	Қыстау салынып қыста жер тамда үш буын орналасып көктемде, жазда, күзде көктем қуалай көшіп қыстап біртіндеп отырықшы болу, төртінші, бесінші, алтыншы, жетінші буынмен араласу тоқтап жат болу, сыйластық, қайырымдылықтың тоқтап нақты төрт буын бойы қыз алысып «жеті буын бойы қыз алыспаймыз деу»	XXI ғасыр IT технология мүмкіндігі: үйленгенде, бала туғанда тілек білдіргендердің құжаттарына өз, нағашы, жиен жұрттағы туыстың аты-жөнін жеті буын бойы тіркеу құқығын беру, ол үшін Президентіміздің Жарлығы жариялануы ләзім

Бірінші бағанадағы: «Жеті ата зердесінің» [1] «Пайда болып, жүзеге асуы» туралы деректі халқымыздың ертегілерінің: «Баяғыда бай бопты, төрт түлігі сай бопты», - деп басталуынан 25 жылғы зерттеуімде [1,2] таптым.

«Төрт түлігі сай» болудың қажеттігі қыстауы жоқ, дайындалған шөп-жемі жоқ жалғыз шаңырақта төрт түлігі: бір еле түйесі, бір үйір жылқысы, бір табын қара малы, бір қора ұсақ малы болса да қыста, бір метр қар жауды десек, ірі қара өз өрісін тауып оттайды, ұсақ мал ептеп қырыла бастайды, жұт болады.

Бабаларымыздың дәстүрі бойынша өмірге ең кем дегенде екі ұл келсе (кенже мен оның ағасы), олардан 4 ұл туса жетінші буында 128 ұл туады, сонда 128 шаңырақтан тұратын бір «Әулет», ауылда: 128 еле түйе, 128 үйір жылқы, 128 табын қара мал, 128 отар ұсақ мал болады. Мыңғырған түйелер өз оттауына ұмтылып қарды омбылайды. Одан көп жылқылар өз өрісінде тебіндеумен оттауын тауып қара малға өріс әзірлейді, қара малдар өз оттауын табуда қарды тазалай түсіп, ұсақ малға сілемді күшейтеді, ұсақ мал, дайын сілеммен жайылымға жетіп, жайылым аяқталғанша өрістерін тауып, сол

Buketov University

жердің жайылымы аяқталғанша, біріне бірі ығысып қыстау етеді. Жайылым аяқталғанда екінші жайылымға көшу басталады. Осылайша, қыс «баяғыда бай бопты, төрт түлігі сай бопты» деген дәрежеде көктемге ұласады.

Осындай жылдың төрт мезгілінде, жұбын жазбай, аралас-құралас, сыйластықта, қайырымдылықта, «сегіз қырлы, бір сырлы», «жүзден жүйрік, мыңнан тұлпар», «тура биде туған жоқ, туғаны барда иман жоқ» деп, ұрпағына «екі енші бөліп» (басқаларда болды деген дерек кездеспеді) басқа да «Жеті ата зердесі» деп аталатын салт-дәстүрлерін, қалыптастырып, қыстау пайда болғанша, «қой үстінде бозторғай жұмыртқалаған» «Ықлым заманын» тойлаумен тамамдады.

Екінші бағанада, қыстау пайда болуымен «Ықлым замандағы» толық көшпенділер жартылай көшпендіге айналды. Қыс түскенде, қыстауда, бір шаңырақта, бір мекенжайда: жұбын жазбай, аралас-құралас тек көп болса төрт буын өмір сүре алды: ата, әке, бала, немере. Шын өмірде, аманшылықта, үш буын: ата, әке, бала; немесе – әке, бала, немере. Қалған буындағы туысқандармен жайлауда араласты, біртіндеп ол да аяқталды.

Колхоз, совхоз малшылары балаларымен (мүмкін болса) каникул аяқталағанша араласты. Қалғандарымен араласпаса («нағашы, жиен жұртты» айтпағанда) да, қалған буындағыларын танымаса да, қазекем: «жеті ата бойы қыз алыспаймыз», - деп масайрауда.

Бүгін, «Жеті ата зердесін» толық сақтап өмір сүрудеміз деуіміз, әсіресе Кесте 1-ді мұқият зерделесеңіз, жеңілдеп айтсақ, орынсыз кеудемсоқтық екеніне көзіңіз жетеді.

Жеті Ата Жеті Ұрпақ бойғы қыз алыспайтын үш жұрттағы әкенің 23XY немесе 50% шешенің 23XX немесе 50% хромосомасының әр буындағы ұрпақ алмасудағы өзгеру мөлшері

Кесте 1

Жеті Ата ұрпақ алмасуы мерізімі 30 жыл. Бастапқы буында әкенің балаға беретін хромосомадағы үлесі 50% , шешенікі 50% , оның үш жұрттағы, әр буындағы ұрпақ алмасу барысындағы өзгеру мөлшері																				
Нағашы жұрты, шешемен бір ата-анадан бірге туған, қыз алыспайтын, бауыр, әкпе, сіңлілері							Өз жұрты, әкемен бір ата-анадан бірге туған, қыз алыспайтын, ұлдар							Жиен жұрты, төркініндегі (өз жұртындағы) ұлмен бір ата-анадан бірге туған, ұзатылған, қыз алыспайтын, қыздардан туған балалар						
7 буын	6 буын	5 буын	4 буын	3 буын	2 буын	1 Буын	7 буын	6 буын	5 буын	4 буын	3 буын	2 буын	1 буын	7 буын	6 буын	5 буын	4 буын	3 буын	2 буын	1 буын
Тек Ата 50%, 50%							Тек Ата 50%, 50%							Тек Ата 50%, 50%						
Бала 25%, 25%	Тек Ата 50%, 50%						Бала 25%, 25%	Түп Ата 50%, 50%)						Бала 25%, 25%	Тек Ата 50%, 50%					
Немере 12,5%, 12,5%	Бала 25%, 25%	Тек Ата 50%, 50%					Немере 12,5%,	Бала 25%, 25%	Баба Ата 50%,					Жиен 12,5%, 12,5%	Бала 25%, 25%	Тек Ата 50%, 50%				

Buketov University

							12,5%		50%)											
Шөбере 6,25%, 6,25%	Немере 12,5%, 12,5%	Бала 25%, 25%	Тек Ата 50%, 50%				Шөбере 6,25%, 6,25%	Немере 12,5%, 12,5%	Бала 25%, 25%	Арғы Ата 50%, 50%)				Жиеншар 6,25%, 6,25%	Жиен 12,5%, 12,5%	Бала 25%, 25%	Тек Ата 50%, 50%			
Шөпшек 3,125%, 3,125%	Шөбере 6,25%, 6,25%	Немере 12,5%, 12,5%	Бала 25%, 25%	Тек Ата 50%, 50%			Шөпшек 3,125%, 3,125%	Шөбере 6,25%, 6,25%	Немере 12,5%, 12,5%	Бала 25%, 25%)	Ата 50%, 50%)			Дегеншар 3,125%, 3,125%	Жиеншар 6,25%, 6,25%	Жиен 12,5%, 12,5%	Бала 25%, 25%	Тек Ата 50%, 50%		
Немене 1,56% 1,56%	Шөпшек 3,125%, 3,125%	Шөбере 6,25%, 6,25%	Немере 12,5%, 12,5%	Бала 25%, 25%	Тек Ата 50%, 50%		Немене 1,56% 1,56%	Шөпшек 3,125%, 3,125%	Шөбере 6,25%, 6,25%	Немере 12,5%, 12,5%	Бала 25%, 25%	Әке 50%, 50%		Келгеншар 1,56% 1,56%	Дегеншар 3,125%, 3,125%	Жиеншар 6,25%, 6,25%	Жиен 12,5%, 12,5%	Бала 25%, 25%	Тек Ата 50%, 50%	
Туажат 0,78% 0,78%	Немене 1,56% 1,56%	Шөпшек 3,125%, 3,125%	Шөбере 6,25%, 6,25%	Немере 12,5%, 12,5%	Бала (Әкелес) 25%, 25%	Тек Ата 50%, 50%	Туажат 0,78% 0,78%	Немене 1,56% 1,56%	Шөпшек 3,125%, 3,125%	Шөбере 6,25%, 6,25%	Немере 12,5%, 12,5%	Бала (Әкелес) 25%, 25%	Бала (Емшектес) 50%, 50%	Туажат 0,78% 0,78%	Келгеншар 1,56% 1,56%	Дегеншар 3,125%, 3,125%	Жиеншар 6,25%, 6,25%	Жиен 12,5%, 12,5%	Бала (Әкелес) 25%, 25%	Тек Ата 50%, 50%
Жеті Ұрпақ алмасуы 30 жыл. Бастапқы буында әкенің балаға беретін хромосомадағы үлесі 50% , шешенікі 50% , оның үш жұрттағы, әр буындағы ұрпақ алмасу барысындағы өзгеру мөлшері																				
Нағашы жұрты							Өз жұрты							Жиен жұрты						
7 буын	6 буын	5 буын	4 буын	3 буын	2 буын	1 буын	7 буын	6 буын	5 буын	4 буын	3 буын	2 буын	1 буын	7 буын	6 буын	5 буын	4 буын	3 буын	2 буын	1 буын
	Немене 1,56% 1,56%	Шөпшек 3,125%, 3,125%	Шөбере 6,25%, 6,25%	Немере 12,5%, 12,5%	Бала 25%, 25%	Бала (Емшектес) 50%, 50%		Немене 1,56% 1,56%	Шөпшек 3,125%, 3,125%	Шөбере 6,25%, 6,25%	Немере 12,5%, 12,5%	Бала 25%, 25%	Бала (Емшектес) 50%, 50%		Келгеншар 1,56% 1,56%	Дегеншар 3,125%, 3,125%	Жиеншар 6,25%, 6,25%	Жиен 12,5%, 12,5%	Бала (Әкелес) 25%, 25%	Бала (Емшектес) 50%, 50%
	Туажат 0,78% 0,78%	Немене 1,56% 1,56%	Шөпшек 3,125%, 3,125%	Шөбере 6,25%, 6,25%	Немере 12,5%, 12,5%	Бала 25%, 25%		Туажат 0,78% 0,78%	Немене 1,56% 1,56%	Шөпшек 3,125%, 3,125%	Шөбере 6,25%, 6,25%	Немере 12,5%, 12,5%	Бала 25%, 25%		Туажат 0,78% 0,78%	Келген-шар 1,56% 1,56%	Деген-шар 3,125%, 3,125%	Жиен-шар 6,25%, 6,25%	Жиен 12,5%, 12,5%	Бала 25%, 25%
		Туажат 0,78% 0,78%	Немене 1,56% 1,56%	Шөпшек 3,125%, 3,125%	Шөбере 6,25%, 6,25%	Немере 12,5%, 12,5%			Туажат 0,78% 0,78%	Немене 1,56% 1,56%	Шөпшек 3,125%, 3,125%	Шөбере 6,25%, 6,25%	Немере 12,5%, 12,5%			Туажат 0,78% 0,78%	Келгеншар 1,56% 1,56%	Дегеншар 3,125%, 3,125%	Жиеншар 6,25%, 6,25%	Жиен 12,5%, 12,5%
			Туажат 0,78% 0,78%	Немене 1,56% 1,56%	Шөпшек 3,125%, 3,125%	Шөбере 6,25%, 6,25%				Туажат 0,78% 0,78%	Немене 1,56% 1,56%	Шөпшек 3,125%, 3,125%	Шөбере 6,25%, 6,25%				Туажат 0,78% 0,78%	Келгеншар 1,56% 1,56%	Деген-шар 3,125%, 3,125%	Жиен шар 6,25%, 6,25%
				Туажат 0,78% 0,78%	Немене 1,56% 1,56%	Шөпшек 3,125%, 3,125%					Туажат 0,78% 0,78%	Немене 1,56% 1,56%	Шөпшек 3,125%, 3,125%					Туажат 0,78% 0,78%	Келгеншар 1,56% 1,56%	Деген шар 3,125%, 3,125%

Buketov University

					Туажат 0,78% 0,78%	Немене 1,56% 1,56%						Туажат 0,78% 0,78%	Немене 1,56% 1,56%						Туажат 0,78% 0,78%	Келген шар 1,56% 1,56%
						Туажат 0,78% 0,78%							Туажат 0,78% 0,78%							Туажат 0,78% 0,78%

Ескерту: 1. Әкенің әр буындағы ұрпақ алмасуындағы хромосомадағы үлесі 50% сары түспен, Шешенің әр буындағы ұрпақ алмасудағы хромосомадағы үлесі 50% қызғылт түспен боялған;

2. «Өз жұрты», бір Тек Атада туылып, өрбіген: бала – Түп Ата, немере – Баба Ата, шөбере – Арғы Ата, шөпшек – Ата Ата, немене - Әке Ата, туажат – Бала Ата олардан тараған, өзара қыз алыспайтын жеті буын, жеті ұрпақ.

3. «Нағашы жұрты» бөліміндегі бағанның саны жетеу, себебі «Өз жұртындағы» жеті буындағы атаңның әрқайсысының әйелі бір адам деп шектелді. Шынайы өмірде әр атаның әрқайсысының неке қиған әйелдерінің саны да, ол неке қыйған әйелдердің бір ата-анадан бірге туған бауыр, әкпе сіңлілерінің саны да әртүрлі болуы объективті. «Нағашы жұрттағы» қыз алыспайтын туысқандар «Өз жұртындағы» жеті буындағы атаңның әрқайсысының әйелінің бірге туғандары және олардың жеті ұрпағы. Сол себепті, кестедегі «Нағашы жұрт» бөліміндегі жеті бағанның әрқайсысындағы жетінші буындағы атаның аты Тек Ата атауымен аталып, қалған буындағылар ұрпақ атауларымен берілді: бала, немере, шөбере, шөпшек, немене, туажат.

4. «Жиен жұрты» бөліміндегі әр буынындағы бағанның саны, әкемен бірге туған, ұзатылған қыздардың санына байланысты. Кестеде, әр буында бір қыз ұзатылған деп алынып, жеті буында жеті қыз ұзатылған деп есептеліп, жеті Жиен жұрты жеті бағанда өрнектелді. Жиен жұрттағы ұзатылған қыздардың ұрпақтары ғана қыз алыспайтын туысқан болғандықтан жетінші атасының атауы - Тек Ата атауы аталып, қалғандары ұрпақ атауымен берілді: бала, жиен, жиеншар, дегеншар, келгеншар, туажат (атаулар әр жерде әртүрлі болуы мүмкін).

5. Кесте 1-дің электронды нұсқасын Бауржан Болатов, Амирхан Крымгереев, Аяна Мәди дайындады.

Бүгінгі ІТ технология мүмкіндігі, сол заманда қалыптасқан күрделі туысқандық қатынасты, әр буында неке қиюда, бала туғанда, олардың құжаттарына қыз алыспайтын «Өз», «Нағашы», «Жиен жұрттағы» туысқандардың аты-жөнін тіркеу - қыз алыспайтын туысқандарды, «еске сақтап, көңілге түйюсіз», компьютердің жады арқылы тануға мүмкіндік береді. Туысқандардың аты-жөні компьютердің жадында орналасқандықтан, кез келген керекті жағдайда, жаңа адаммен танысушы, компьютерден сұрап, осы адамның қыз алыспайтын туысқанға жататын, жатпайтынын анық біле алады.

Buketov University

Мүмкіндікті жүзеге асыру үшін осы конференцияға қатысушылар мәжілістің алты партияларына: Жаңа Парламент «Жеті ата зердесін» «онлайн» қалпына келтіру бойынша оң шешімге шешімді Президентімізге жолдауын ұсынуы лəзім.

Ол, Президентіміздің: «Цифландыру, IT технология əдісімен ұлты қазақ азаматтардың жеті ата, жеті буын бойы: неке қыйғанда, бала туғанда үш жұртындағы қыз алыспайтын туысқандарының аты-жөнін жазуға байланысты мəселелерді шешу тəртібі туралы» [3,4,5,6], - деген Жарлығының жариялауына жеткізеді.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Жеті ата зердесі» ұғымының мəні мен мазмұны. Авторлық құқық. 2022 жылғы «30» маусым №27602 – http.//copyright.kazpatent.kz
2. Болсанбек Болат. Жеті ата жүйесі мен Мəңгілік ел тұжырымдамасы. / Qazagstan zamany. 17 мамыр 2019 ит жылы. - б. 8-9.; Болсанбек Болат. Қазақтың ұлттық коды мен діні. /Qazagstan dauiri. 20 наурыз 2019 доңыз жылы. - б. 8-9. Болат Болсанбек. "Қайырымды қаладан" басталған сабақтастық. //Agigat. Ұлттық қоғамдық-саяси журнал. № 2 ақпан 2021 – б. 99-105.
3. «Ұлты қазақ азаматтардың тегі мен əкесінің атын жазуға байланысты мəселелерді шешу тəртібі туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 1996 жылғы 2 сəуірдегі №2923 Жарлығы
4. "Неке (ерлі-зайыптылық) жəне отбасы туралы" Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы Кодексі
5. Азаматтық хал актілерін мемлекеттік тіркеу актісі кітаптарының нысандарын жəне осы кітаптардағы жазбалардың негізінде берілетін куəліктердің нысандарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 19 сəуірдегі № 498 Қаулысы
6. "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысымен бекітілген

КЫРГЫЗ-КАЗАК ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯСЫНЫН БАЙЛАНЫШТАРЫ

Байдилдеев Ж.Р.

И.Арабаев атындагы КМУнун «И.Арабаев таануу» илимий-изилдоо борборунун директору
Тарых илимдеринин кандидаты

XX кылымдын башындагы калыптанган кыргыз-казак интеллигенциясынын жоон тобу коммунисттер бийлеген совет дооруна дал келип, алардын тарыхтагы орду совет тарых илиминде пантүркизмге жана панисламизмге негизделген буржуазиялык-улутчулдук кыймыл деп аталып, анын уюштуруучулары жана катышуучулары болгон кыргыз-казак элинин далай чыгаан уулдары курмандыкка чалынганы белгилүү. Ал эми эгемендүү Кыргызстандын тарых илиминде болсо, улуттук мамлекетти түзүп, улуттун талабы менен улут кызыкчылыгын талашууга байланышкан күрөштүн бул этабын улуттук-боштондук кыймылынын мезгили катары кароого толук

Buketov University